

Pap Norbert: Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában

Publikon Kiadó, Pécs, 320 p.

Hiánypótló művet tett közzé a pécsi Pulikon Kiadó, amikor 2009-ben megjelentette Pap Norbert „Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában” című művét. A rendkívül mély és sokrétű, a külgazdasági, kulturális, társadalmi és politikai kapcsolatokat egyaránt vizsgáló kutatásra támaszkodó kötet elsődleges célja nem egy összefoglaló jellegű regionális földrajzi mű elkészítése, hanem Magyarország dél-európai térséggel kialakított kapcsolati hálójának feltárása és bemutatása volt. A szerző számos könyvben, illetve tanulmányban foglalkozott már a dél-európai térség geopolitikai, gazdasági és diplomáciai viszonyrendszerével. A tárgyalt mű azonban szintetizáló, összefoglaló jellege miatt kiemelkedik a korábbi publikációk sorából.

A kötet első fejezete a vizsgálat kereteit, módszertanát, illetve előzményeit mutatja be. A szerző elsősorban azon kérdésekre kívánt választ keresni kutatása során, hogy mennyire kiegyensúlyozottak, esetleg aszimmetrikusak Magyarországnak a térséggel kialakított kapcsolatai, melyek a kialakított viszonyrendszer súlyponti államai, illetve szubnacionális területi egységei, közvetítő, illetve kapcsolati területei. Mindemellett elemzésének egyik kulcskérdése az volt, hogy a földrajzi gondolkodásban mennyire tekinthető kulcsfontosságúnak a szárazföldi vagy a tengeri szemlélet érvényesülése. Éppen ez utóbbi vizsgálati szempont miatt kiemelt figyelmet kapott az 1918-ig meghatározó szereppel bíró magyar tengeri kijárat (Fiume) az Adrián. A térben kapcsolódó társadalmak térélményét felrajzoló kutatás időkeretét a rendszerváltást megelőző évektől (1986-tól) 2005-ig terjedő időszak adta.

Az időbeli lehatárolásnál azonban problematikusabbnak bizonyult a kutatás térbeli lehatárolása, hiszen, ahogy a szerző maga is utal erre, a „Balkán”, a „Mediterráneum” és a „Dél-Európa” fogalom földrajzi kategóriái között sok az átfedés és zavar. Egy jó példa erre a tengeri kijáratral nem rendelkező Szerbia, Koszovó vagy Macedónia esete, amelyek a Mediterráneumnak nem, azonban a Nyugat-Balkánnak és ebből következően a dél-európai térségnek is szerves részét képezik. Kérdéses továbbá Franciaország is, amely valóban csupán részben tekinthető dél-európai államnak, hiszen a mediterrán mellett inkább kontinentális és atlanti jellege a meghatározó.

Ezt követően a szerző arra keresi a választ, hogy létezik-e objektív földrajzi tér, vagy csupán szubjektív térélmények összességéről van-e szó. Elemzésében bemutatja a természeti, gazdasági, politikai, közigazgatási stb. tér törvényszerűségeit elemző földrajzi gondolkodás három irányzatát: a tájelméletet, a gazdasági körzetesítés elméletét, illetve a központi helyek elméletét. Ezek az elméleti irányzatok alapvetően egymástól függetlenül fejlődtek, azonban mindeddig számos kísérlet született ezek integrálására. A központi helyek elméletének bemutatásakor a szerző hangsúlyozza, hogy napjainkra a területiség új dimenziói váltak fontossá, így új elméleti modellekre van szükség a folyamatok megismeréséhez és elemzéséhez. A szerző a politikai és földrajzi alapfogalmak tisztázásával mutatja be a politika és a földrajz közötti viszony legfontosabb elemeit. A globalizáció következtében a politikának a földrajzi elhelyezkedéshez fűződő viszonya napjainkra jelentős változásokon ment keresztül.

A Balkán, Dél-Európa és a Mediterráneum földrajzi kategóriáinak érték- és strukturális tartalmát elemző fejezet részletesen kitér a dél-európai térség topográfiai lehatárolásának problémáira, hiszen az egymástól eltérő Európa-felosztások sokszor egymástól különböző országokat sorolnak egy-egy azonos csoportba. Történész szemmel a fejezetből hiányzik Szűcs Jenő 1981-ben írt tanulmányának ismertetése (Vázlat Európa három történeti régiójáról), hiszen az európaiság és a jelenlegi helyzet megértéséhez rendkívül fontos Európa belső történelmi, kulturális, illetve politikai határainak elemzése.

A negyedik fejezet a dél-európai államok és Kis-Ázsia centripetális és centrifugális hatásoknak kitett integrációs és dezintegrációs folyamatait elemzi a gazdasági és politikai földrajzi sajátosságokat figyelembe véve. Egyetérthetünk azzal a megállapítással, hogy a vizsgált államok mind történelmi, mind civilizációs, mind pedig vallási szempontból rendkívül tagolt térben helyezkednek el.

A Dél-Európa kutatás magyar földrajzi kutatásban betöltött szerepét tárgyaló fejezet rávilágít arra a tényre, hogy a térség kutatása a 20. század második felében ugyan kissé háttérbe szorult, de a rendszerváltást követően, a megnyíló utazási és kutatási lehetőségek következtében ismét megerősödött. Az ezt követő fejezet Magyarország külkapcsolatainak politikai- és gazdaságföldrajzi hátterét elemzi. Pap Norbert geopolitikai vizsgálataiban különös fontossággal bír a tengeri hatalom jelentősége a politikai földrajzi meghatározásban. A geopolitikai és politikai földrajzi szakirodalom áttekintésével mutat rá arra a tényre, hogy a nagyhatalmi cselekvés mozgatórugói kötődtek a tengeri (később légi is) hatalomhoz, vagy az azzal való szembenálláshoz.

Az ún. Köztes-Európában található Magyarország esetében nagy jelentőséggel bír az ország „landlocked” jellege. Mindezzel összefüggésben az utóbbi időkben megfigyelhető, hogy Magyarország számára a dél-európai térség egyes országai és azokon belül egyes területek egyre növekvő jelentőséggel bírnak a külkapcsolatokban. A térség napjainkra különös tekintettel bír az ország számára, hiszen a biztonságpolitikai kihívások sora is elsősorban a Balkánhoz kapcsolódik. A magyar külpolitikai gondolkodást elemezve a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy abból hiányzik a proaktivitás, illetve a folyamatok résztvevő alakításának képessége.

A hetedik fejezetben számos statisztikai adatot feldolgozó táblázat és grafikon segíti Magyarországnak a térség államaival kialakított gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatainak a megismerését. A fejezet részletesen ismerteti a legjelentősebb gazdasági partnerállamokkal létesített kapcsolatokat. Pap Norbert elemzésében kiemeli, hogy „Magyarország összes dél-európai kapcsolatainak a meghatározó hányada Olaszországhoz kötődik. A történelmi jóviszony, a fejlett intézményrendszer, a relatíve nagyszámú, nyelvet beszélő közvetítő, a térség legjelentősebb gazdasági potenciálja kiemelt partnerré teszi számunkra Itáliát.”

A kötet fejezetei közül számomra különösen a magyar-olasz viszonyokkal foglalkozó nyolcadik fejezet érdekes. A magyar-olasz kapcsolatokat vizsgáló fejezetben jutunk el a Dél-dunántúli régió és Olaszország közötti gazdasági kapcsolatok ismertetéséig. Egyetérthetünk azzal a megállapítással, hogy a gazdag kulturális és gazdasági kapcsolatok ellenére a külpolitika szintjén „sem Olaszország, sem Magyarország számára a másik állammal kialakított kapcsolat nem képez prioritást.” (p. 231.). A fejezet első részében részletesen kitér Itália különböző területeinek történelmi, gazdasági és politikai sajátosságaira. A déli és az északi területek az évszázadok során

ugyanis nagyon eltérő fejlődési utat jártak be. A modern tőkés fejlődés Északon, a Szárd-Piemonti Királyságban alakult ki, ez a terület lett a modernizáció és a Risorgimento központja. Délen, idegen uralom alatt központosított királyságok, Közép-Itáliában prosperáló városállamok alakultak ki. A 19. században, az egységes olasz nemzetállam megteremtése után az északi úgynevezett ipari háromszögben (Torino-Milánó-Genova) összpontosult a modern gép- és vegyipar, a gyáripár, a modern kapitalizmus. Az egyesítést követően tehát „két Itáliáról” beszélhettünk, a hetvenes évektől azonban egyre világosabbá vált, hogy az ország nem kettő-, hanem hárompólusú, létezik egy alulról építkező fejlődési utat bejáró „harmadik Itália” is, mégpedig az ország középső és északkeleti régiójában. E területek rugalmasan tudtak reagálni az új gazdasági igényekre, miközben délen a nagyipari termelés megrekedt, az északkeleti és közép-itáliai régióban a kis- és középvállalkozások fejlődni kezdtek. Délen a fokozott elvándorlás következtében csökkent a társadalmi integráció, Északkelet- és Közép-Itáliában viszont a társadalmi összetartás az erős családi kötelékek következtében fennmaradt. A területi különbségekből adódó szétfeszítő, és esetenként szecesszionista törekvések ellenére Olaszország integritása a regionális autonómiát célzó reformoknak, illetve az ország politikai és gazdasági érdekei következtében mind a mai napig megkérdőjelezhetetlen.

Az utolsó fejezet egyfajta esettanulmányként mutatja be Pécs stratégiai szerepét és a délnyugati kapcsolatrendszerben betöltött „kapuváros funkcióját”. A város földrajzi elhelyezkedése folytán ugyanis meghatározó szerepet játszhat a balkáni térséggel kialakított kapcsolatokban. Ez a szerep nem csupán a 2010-es évben betöltött Európa Kulturális Fővárosa funkcióból adódik, hanem abból is, hogy Magyarországnak az EU soros elnökeként jelentős szerepe lehet a nyugat-balkáni államok Európai Unióhoz történő csatlakozásának előmozdításában.

A világos stílusú és szerkezetű kötet nem csupán tudományos életben jártas kutatók és egyetemi oktatók körében, hanem annál szélesebb körben is érdeklődésre tarthat számot, hiszen a számos primer és szekunder forrást felhasználó kutatás elsődleges feladata, hogy a szerző által meghatározott, „kritikus, oknyomozó földrajz” módszertanán keresztül segítsen eligazítani, és iránytűt adni a dél-európai térség rendkívül bonyolult viszonyrendszerében. A kötetben számos táblázat, adatsor, grafikon és térkép segíti a folyamatok jobb megértését. A rendkívül gazdag, közel húszoldalas bibliográfia és jegyzetanyag, illetve a magyar és nemzetközi szakirodalom elméleteit bemutató hivatkozások segítségével megvalósított kutatás mély tudományos problémaérzékenységet tár elénk.

Molnár Anna¹

¹ Egyetemi adjunktus, Pannon Egyetem, Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar.